

Ankara Üniversitesi Açık Ders Notları

FEL 132 Eleştirel Düşünme

6. HAFTA:

Safsata Türleri:

1. Biçimsel (formel) safsatalar:

Bir akıl yürütmeyi teknik olarak geçersiz kılan hatalardan dolayı oluşan safsatalardır. Klasik mantıktaki dedüktif çıkarım kalıpları göz önünde bulundurulduğunda, geçersiz olan tüm biçimler (geçersiz tasım kalıpları) biçimsel safsata olarak görülebilir. Temelde iki şekilde karşımıza çıkar.

a. Dağıtılmamış orta terimden kaynaklanan safsatalar:

Bütün Platoncular erdemi ve bilgiyi sever.

Ahmet erdemi ve bilgiyi sever.

O halde, Ahmet bir Platoncudur.

Bu akıl yürütmeye 'erdemi ve bilgiyi seven' orta terimi, her iki öncülde de dağıtılmamış bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Ve bundan dolayı diğer iki terimi (platoncu ve Ahmet terimleri) birbirine geçerli ve zorunlu bir şekilde bağlayamamaktadır. Yani şöyle ifade edebiliriz: Bütün Platoncuların erdemi ve bilgiyi seviyor olmasından, erdemi ve bilgiyi seven herkesin Platoncu olduğu sonucu zorunlu olarak çıkmaz. Bunu iddia etmek, yanlış bir akıl yürütmedir ve bu biçimsel bir safsatadır. Söz konusu akıl yürütme, yani düşünme örneği her ne kadar geçerli bir akıl yürütme gibi görünse de ve kimileri için ilk bakışta ikna edici bir etki gücü taşısa da, bir safsata olmaktan kurtulamamaktadır.

b. Dağıtılmış terimden, dağıtılmamış terime geçişten kaynaklanan safsatalar:

Bazı zeki insanlar sıradışıdır.

Ahmet sıradışı değildir.

O halde Ahmet zeki değildir.

Bu akıl yürütmede, büyük öncüldeki zeki terimi dağıtılmamış iken, sonuçtaki zeki terimi dağıtılmış hale getirilmiştir. Bu durum tasım kurallarından birini ihlal ettiği için geçerli ve zorunlu bir akıl yürütme olmamaktadır. Çünkü öncüllerde sözü edilen sınıfın (zeki terimi) bir kısmından bahsedilirken, sonuçta söz konusu sınıfın tamamı dışarda bırakılmıştır. Yani şöyle ifade edebiliriz: Bazı zeki insanların sıradışı olması, sıradışı olmayanların zeki olmadığı anlamına gelmez. Bunu iddia etmek, yanlış bir akıl yürütmedir ve bu yine biçimsel bir safsatadır. Söz konusu akıl yürütme, yani düşünme örneği her ne kadar geçerli bir akıl yürütme gibi görünse de ve kimileri için ilk bakışta ikna edici bir etki gücü taşısa da, bir safsata olmaktan kurtulamamaktadır.

Görüldüğü gibi biçimsel safsatalar çok daha sıkı bir takım mantıksal kuralların teknik olarak ihlal edilmesi yoluyla karşımıza çıkarlar ve tespit edilmeleri için mantığın ilke ve kurallarının bilinmesi gerekmektedir.

2. Biçimsel olmayan (informel) safsatalar:

Biçimsel olmayanlar safsatalar ise, gündelik hayatta sıklıkla karşımıza çıkan ve ağırlıklı olarak anlam ve içeriğe bağlı olarak sınıflandırılan, daha gevşek bir dilsel safsata grubudur.

Eleştirel düşünme alanının önemli ve ağırlıklı bir bölümünü oluşturmaktadır. İnfornel safsatalar çok farklı şekillerde ve farklı kategoriler altında sınıflandırılmaktadır. Tespit

edilmeleri için özellikle anlam ve içeriğe odaklanan bir dikkat gerektirdikleri gibi, yine belli başlı bazı kural ve ilkeleri ihlal ettiklerini de gözden kaçırmamak gerekir. Bundan dolayı biçimsel olmayan safsataların ayrıntılı bir sınıflandırılması ve analizi önem kazanmakta ve bu safsata türlerine ilişkin örnekler çoğaltılarak bunların farkındalığının oluşturulması, eleştirel düşünmenin öncelikli amaçlarından biridir.